

УДК 343.977

М. Г. Купянський

здобувач

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНО-САДИСТСЬКИХ УБИВСТВ

У статті розглянуто деякі проблеми щодо організації розслідування окремої категорії злочинів – серійних сексуально-садистських убивств. Висвітлено сутність і зміст організації розслідування злочинів. Окрему увагу приділено взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами (експертами) та іншими учасниками. Наголошено на специфіці, притаманній організації розслідування серійних сексуально-садистських убивств.

Ключові слова: організація розслідування злочинів, взаємодія в розслідуванні злочинів, розслідування вбивств, серійні сексуально-садистські вбивства, організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств.

I. Вступ

Важливим напрямом організації розслідування будь-якої категорії вбивств є налагодження необхідної взаємодії між слідчим (прокурором) та іншими учасниками спільної діяльності (судовими органами, оперативними співробітниками, спеціалістами, експертами та ін.). При цьому в спеціальних криміналістичних джерелах прямо вказано, що “взаємодія – одна з форм організації розслідування” і являє собою “узгоджену діяльність різноманітних ланок однієї або декількох організованих систем, спрямовану на досягнення спільної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу” [1, с. 333].

Питанням організації розслідування різних видів убивств у криміналістичній літературі приділено певну увагу. До розгляду цієї проблеми зверталися окремі вчені-криміналісти: В. А. Журавель, С. Ф. Здоровко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. Л. Синчук, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та ін.

У спеціалізованих працях із розслідування вбивств, які були підготовлені та опубліковані ще за радянських часів, приділено увагу лише розробленню слідчих версій та плануванню слідства [2, с. 120–166; 3, с. 129–137]. У пізніших працях вже згадується й про організаційні засади розслідування вбивств [4, с. 33–34].

II. Постановка завдання

Мета статті – висвітлити проблеми організації розслідування сексуально-садистських убивств.

III. Результат

У сучасних літературних джерелах, на нашу думку, недостатньо уваги приділено формам організації розслідування вбивств та проблемам взаємодії під час такого розслідування. Зокрема, у “Керівництві для слідчих. Тяжкі та особливо тяжкі злочини: кваліфікація і розслідування” відсутні питання щодо організації розслідування цієї категорії

злочинів. У монографії “Вбивство: мистецтво розслідування” В. О. Коновалова лише згадує про організацію та планування розслідування, але головну увагу приділяє висуненню та перевірці слідчих версій [5, с. 75–82, 142–158, 225–230]. У монографії В. Л. Синчука “Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення” досліджено лише типові версії та визначено їх роль у розслідуванні [6, с. 128–145].

Нещодавно вийшов друком науково-практичний посібник О. А. Баригіної та В. І. Майорова “Організація розслідування серійних сексуальних убивств”. Разом із тим у праці безпосередньо організації розслідування злочинів присвячено лише один із шести розділів. Крім того, у цьому розділі висвітлено питання щодо проблем початку досудового розслідування, особливостей формування та роботи слідчо-оперативних груп, що створені для розслідування серійних сексуальних убивств, аналізу оперативної обстановки при розкритті цієї категорії злочинів, особливостей висунення версій у провадженнях про сексуальні вбивства, специфіці використання криміналістичних обліків. В інших розділах розглянуто досить різні і специфічні проблеми. Зокрема, ідеться про історичні аспекти серійних убивств, серійних сексуальних убивць у Росії, проблеми кримінально-правової кваліфікації, парафілії (виникнення і розвиток цієї хвороби), особливості провадження слідчих (розшукових) дій тощо [7].

Організація розслідування злочинів – це важлива проблема криміналістики, яка певним чином співвідноситься з криміналістичною методикою. Хоча на сьогодні точаться й окремі дискусії про місце й роль організації розслідування в структурі криміналістики.

З цього приводу існують різні підходи. Так, А. В. Шмонін пише, що організація розслідування являє собою один із ключових елеме-

нтів процесу розслідування злочинів, тісно пов'язана з цілями, завданнями, етапами та іншими структурними елементами окремих криміналістичних методик. З криміналістичних позицій організацію можна визначити на підставі елементного або діяльнісного підходів. У першому випадку під організацією розслідування слід розуміти упорядковану сукупність, стійкість взаємопов'язаних елементів (об'єкт, суб'єкт, засоби й мета), що забезпечують процес розслідування конкретної категорії злочинів на кожному етапі як єдине ціле. У другому випадку організація розслідування злочинів являє собою розроблення (визначення) і реалізацію комплексу заходів, що забезпечують процес розслідування конкретної категорії злочинів на кожному етапі як єдине ціле [8, с. 281–282].

Організація розслідування злочинів охоплює певні напрями діяльності відповідних суб'єктів. Справедливою є позиція, в якій відображено зміст організації розслідування: своєчасне розроблення узгодженого плану заходів місцевих правоохоронних органів; налагодження належної взаємодії в процесі розслідування між слідчим, оперативними працівниками, спеціалістами; забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою або слідчою бригадою; проведення регулярних оперативних нарад слідчо-оперативної групи; налагодження систематичного обміну інформацією та звітністю про результати роботи слідчо-оперативної групи й кожного слідчого; забезпечення необхідних умов праці; забезпечення своєчасного розроблення та виконання планів розслідування щодо кожної кримінальної справи; здійснення інших організаційних заходів для успішного розкриття і розслідування злочинів [1, с. 195–196].

Організація розслідування завжди передбачає здійснення певної спільної діяльності різних суб'єктів, спрямована на досягнення мети розслідування та розкриття злочинів. Тому О. В. Одерій та А. О. Шульга слушно зазначають, що “однією з важливих умов успіху в розкритті тяжких злочинів є правильна організація взаємодії відповідних органів, які беруть участь у цій діяльності. Взаємодія – це заснована на законі співпраця органів, які не мають взаємного підпорядкування, але діють узгоджено, ефективно застосовуючи засоби та способи розкриття злочинів, притягнення до відповідальності винних, розшуку обвинувачених і забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином” [9, с. 139].

У літературних джерелах розглядають різні прояви взаємодії під час розкриття та розслідування злочинів. Це, як правило, стосується розгляду “взаємодії слідчих та оперативних підрозділів”, “взаємодії експертних підрозділів і оперативних служб”,

“взаємодії слідчого з працівниками експертної служби МВС України”, “взаємодії слідчого й експерта-криміналіста під час проведення огляду місця події”, “взаємодії слідчого та спеціаліста” [10, с. 70–78].

Більшість визначень поняття “взаємодії” у розкритті та розслідуванні злочинів зводяться до того, що це “спільна діяльність” певних суб'єктів, “узгоджена діяльність”, спрямована на досягнення загальної мети з мінімальними затратами сил, засобів та часу або “узгоджена за метою, місцем і часом, заснована на законі й підзаконних актах” діяльність чи “поєднання зусиль декількох органів або працівників для вирішення завдань із запобігання і розкриття злочинів як загалом, так і у процесі роботи в окремих кримінальних справах” [10, с. 77]. Тобто фактично термін “взаємодія” розкривається через ознаки “узгодженості”, “спільності” або “поєднаності” діяльності слідчого з іншими суб'єктами.

У спеціальній літературі справедливо зауважено, що криміналістика вивчає взаємодію відповідно до свого предмета дослідження – під кутом зору закономірностей слідоутворення, виявлення, фіксації, дослідження слідів злочину в широкому розумінні, використання їх у процесі доказування у кримінальному провадженні [11, с. 156]. При цьому Г. А. Матусовський справедливо вказує, що взаємодію правоохоронних та інших державних органів і посадових осіб у процесі розкриття та розслідування злочинів можна розглядати як погоджену діяльність різних ланцюгів однієї або декількох організаційних систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [11, с. 157–158].

Досить складним і дискусійним питанням є розмежування функцій слідчих та оперативних співробітників. При цьому традиційно під час розгляду процесуального статусу слідчого називають, як правило, його організуючу функцію у виконанні слідчої діяльності. Зокрема, В. Ю. Шепітько прямо вказує, що “керуючим суб'єктом організації розслідування є слідчий” [1, с. 195]. Разом із тим з прийняттям КПК України (2012 р.) суттєво змінився процесуальний статус слідчого та його процесуальні функції. Тому В. Ю. Шепітько зауважує, що “роль самостійного і процесуально незалежного слідчого, який виконує важливу функцію щодо збирання і фіксації доказів (функцію розслідування), суттєво обмежено процесуальними механізмами (судовим контролем, процесуальним керівництвом, що здійснюється з боку прокурора та ін). Слідчий перетворюється на особу, яка самостійно не може виконувати власну діяльність” [12, с. 66]. У науково-практичному коментарі до ст. 40 КПК України зазначено, що “повноваження слід-

чого визначаються обсягом наданих законом прав і обов'язків, його взаємин зі слідчим суддею і прокурором, керівником слідчого підрозділу, а також з оперативними підрозділами" [13, с. 121].

Частина 1 ст. 40 КПК України встановлює, що "слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій". З іншого боку, у ч. 4 ст. 40 КПК України передбачено, що "слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі". Крім цього, "невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора... тягне за собою передбачену законом відповідальність".

КПК України (ч. 2 ст. 40) серед повноважень слідчого встановлює можливість "доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам". У науково-практичному коментарі до КПК України зазначено, що "велике значення для правильної організації досудового слідства має чітка взаємодія слідчого з оперативними підрозділами... Вжиття оперативно-розшукових заходів стосується безпосередньо компетенції оперативних підрозділів, і у зв'язку із чим вони не зобов'язані давати, а слідчий не вправі вимагати від них певної інформації про характер застосованих методів і заходів" [13, с. 123]. У зв'язку із цим деякі науковці вважають, що "самотійність учасників взаємодії у виборі засобів і методів своєї діяльності є наступним важливим принципом взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими органами. Але слід взяти до уваги й протилежну сторону цієї проблеми: зокрема, коли не належним чином виконане доручення слідчого дооперативно-розшукового органу впливає на об'єктивність, швидкість і якість розслідування кримінальної справи. Наприклад, через незгоду слідчого з повнотою і правильною виконання доручення він знову дає доручення, в якому вже вказує, що оперативному працівникові ще необхідно виконати" [14, с. 531].

Кримінальним процесуальним законом з 2012 р. передбачено новий процесуальний інститут – проведення негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 21). У ст. 246 КПК України вказано, що "негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню...". Крім того, зазначено, що "негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб".

Негласні слідчі (розшукові) дії мають своєрідний характер щодо взаємодії слідчого із співробітниками оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. При цьому "негласність означає неочевидність, прихованість

проведення цих слідчих дій від осіб, щодо яких вони здійснюються, та усіх інших суб'єктів, що не приймають безпосередньої участі в їх провадженні. Негласність проведення цих дій надає такі можливості: а) нейтралізації протидії з боку осіб, які вчинили злочин, та усіх інших, котрі є зацікавленими у неповному та упередженому розслідуванні; б) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; в) збереження у таємниці факту їх проведення, засобів та методів, що застосовувалися" [15, с. 101]. І. В. Рогатюк зазначає, що організація проведення негласних слідчих (розшукових) дій лежить у площині оперативного забезпечення, під яким розуміють створення належних умов для їх проведення (оперативних, агентурних, технічних тощо). Тож на практиці більшість таких дій слідчий доручає уповноваженим оперативним підрозділам (ініціаторам), які, у свою чергу, для їх проведення на підставі власного завдання (з комплектом необхідних документів) залучають інші оперативні та оперативно-технічні служби" [16, с. 453].

У спеціальних кримінально-процесуальних і криміналістичних джерелах ставилося питання про сутність, види й режим проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Чинний КПК України пропонує досить великий перелік цих "спеціальних" слідчих дій (гл. 21). "Достатньо широкий перелік негласних (розшукових) слідчих дій дає змогу поставити питання про співвідношення слідчих та оперативно-розшукових заходів... Виникає питання: чи має бути вельми широким перелік цих специфічних дій або це мають бути виключні дії, які являють собою оптимальне співвідношення "свободи та безпеки"" [12, с. 68].

У довідковій літературі, адресованій слідчим, зазначено, що "взаємодія в діяльності з розкриття і розслідуванні злочинів повинна мати конкретний характер, ґрунтуватися на законі й правильному сполученні форм і методів роботи та здійснюватися з дотриманням відповідних принципів" [17, с. 186]. Узгодженість або поєднання зусиль слідчих та оперативних підрозділів (їх взаємодія) ґрунтуються на таких положеннях: "сприяння здійсненню слідчих дій через проведення оперативно-розшукових заходів; виконання оперативним співробітником оперативних підрозділів письмових доручень слідчих; обмін інформацією слідчих й оперативних працівників про результати їхньої роботи з розкриття злочинів" [10, с. 71–72].

Організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств (зокрема й взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ) відрізняється суттєвими особливостями. Це пов'язано із декількома причинами. По-перше, ідеться про складний характер кримінальної

діяльності та значний період вчинюваних злочинів, а також їх мотивацію. По-друге, виникають складнощі у слідчій діяльності через значну кількість виконуваної слідчої та оперативно-розшукової роботи. Складність і великий обсяг роботи передбачають створення слідчо-оперативних груп, належну взаємодію між слідчим (прокурором) та різними спеціалістами – судово-медичним експертом, судовим біологом, експертами-криміналістами, судовим психіатром, судовим психологом, судовим сексологом та ін.

Цю позицію підтверджують й інші дослідники проблем розслідування серійних убивств на сексуальному підґрунті. Так, О. А. Баригіна та В. І. Майоров справедливо зазначають, що кримінальні справи про серійні вбивства, як правило, бувають складні в доказуванні та з великим обсягом роботи, оскільки містять низку епізодів убивств (замахів на вбивство). Найбільш часто злочини охоплює значний період часу та здійснюються у багатьох віддалених один від іншого місцях (регіонах). Враховуючи значні витрати часу на провадження окремих слідчих дій, один слідчий, звичайно, не має змоги виконати всю необхідну роботу [7, с. 97–98].

IV. Висновки

Підсумовуючи, зазначимо, що організація розслідування серійних сексуально-садистських убивств передбачає застосування “колективного” або “бригадного” методу розслідування, здійснення діяльності щодо розслідування цієї категорії злочинів не лише слідчим (прокурором), а й оперативними працівниками за різними напрямками, спеціалістами (наприклад, формування психологічного профілю (портрета), суб’єктивного портрета, генотипоскопічного профілю), судовими експертами.

Список використаної літератури

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2010. – 464 с.
2. Расследование убийств : метод. пособ. – Москва : Госюриздат, 1954. – 340 с.
3. Яковлев Я. М. Расследование убийств / Я. М. Яковлев. – Сталинабад : Таджикский гос. ун-т, 1960. – 275 с.
4. Руководство по расследованию убийств / отв. ред. С. И. Гусев. – Москва : Юрид. лит., 1977. – 400 с.
5. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. – 2-е изд., дополн. и перераб. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 311 с.
6. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення : монографія / В. Л. Синчук ; за ред. В. А. Журавля. – Харків : Харків юридичний, 2005. – 288 с.
7. Барыгина А. А. Организация расследования серийных сексуальных убийств : научно-практ. пособие / А. А. Барыгина, В. И. Майоров. – Москва : Юрлитинформ, 2011. – 280 с.
8. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография / А. В. Шмонин. – Москва : Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
9. Одерій О. В. Основи методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів : монографія / О. В. Одерій, А. О. Шульга. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 326 с.
10. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. редактори: Є. М. Моїсеєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Київ : Атіка, 2009. – Т. V. Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. – 1232 с.
11. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.
12. Шепітько В. Ю. Система слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України: стан і напрями оптимізації / В. Ю. Шепітько // Наукові праці Національного університету “Одеська юридична академія”. – Одеса, 2015. – Т. XV. – С. 66–73.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одіссей, 2013. – 1104 с.
14. Ярема В. Г. Принципи взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів у процесі розкриття злочинів / В. Г. Ярема // Криміналістика у протидії злочинності : тези доповідей та повідомлень наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовтня 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного ун-ту внутр. справ. – Київ : Хай-Тек Прес, 2009. – С. 529–532.
15. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за заг. ред. О. В. Стівби. – Харків : Апостиль, 2015. – Т. II. – 528 с.
16. Рогатюк І. В. Проблеми застосування інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / І. В. Рогатюк // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. праць у 2 т. – Харків : Апостиль, 2014. – Т. 1. – С. 450–456.
17. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ : Ін Юре, 2011. – 728 с.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2015.

Купянский М. Г. Проблемы организации расследования серийных сексуально-садистских убийств

В статье рассмотрены некоторые проблемы по организации расследования отдельной категории преступлений серийных сексуально-садистских убийств. Освещены сущность и содержание организации расследования преступлений. Особое внимание уделено взаимодействию следователя с оперативными подразделениями, специалистами (экспертами) и другими участниками. Отмечена специфика, присущая организации расследования серийных сексуально-садистских убийств.

Ключевые слова: организация расследования преступлений, взаимодействие в расследовании преступлений, расследование убийств, серийные сексуально-садистские убийства, организация расследования серийных сексуально-садистских убийств.

Kupyansky M. Problems of Investigation of Serial Sexually Sadistic Murder

The article discusses some issues regarding investigation of a separate category of crimes – serial sexually sadistic murder. Deals with the nature and content of crime investigation. Determined that the organization investigate serial sexually sadistic murder involves the use of “collective” or “Brigadier” method of investigation activities to investigate this category of crime not only investigator (prosecutor), but operatives in different directions, specialists (eg, forming psychological profile (portrait), subjective portrait henotyposkopichnoho profile), judicial experts.

Special attention is paid to the interaction of the investigator with the operational departments, specialists (experts) and other parties. Emphasized the specificity that is inherent in the investigation of serial sexually sadistic murder. In particular, the organization of crime investigation covers specific activities relevant actors. Displaying the content of the investigation: the timely development of a coherent action plan of local law enforcement agencies; establishing proper cooperation during investigation between investigators, operatives, specialists; providing skilled leadership investigative team or investigative team; regular operational meetings investigative team; establishing regular exchanges of information and reporting on the results of the investigative team and each investigator; provide the necessary working conditions; timely development and implementation of plans for each investigation of the criminal case; implementation of other organizational measures for successful detection and investigation of crimes.

Key words: organization of crime investigation, cooperation in the investigation of crimes, investigation of murders, serial sexual-sadistic murder, investigation organization serial sexually sadistic murder.